

УДК: 930.85 (32):169»20”(076)

«АВЕСТИЙСЬКА МУДРІСТЬ» ЯК ДИДАКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

І. В. Цебрій⁷

«AVESTIAN WISDOM» AS A DIDACTIC MATERIAL FOR TEACHING CHILDREN OF THE ANCIENT EAST

I. Tsebriy

Стаття присвячена аналізу навчально-виховного процесу в отошкадах Стародавньої Бактрії, визначенню значення зороастрійського храму у культурно-просвітницькому житті суспільства, питанням методики навчання мудрецами, вчителями та наставниками підростаючого покоління. Завдяки аналізу «Авести» та іншої дидактичної літератури стародавньої епохи ми можемо відтворити складові навчально-виховного процесу в сім'ї та початковій школі. Автор статті доводить, що бактрійська традиція в давнину запровадила практично невідомі в історії людства форми навчання, зокрема вчення про беззаперечну підпорядкованість і заборони для зороастрійців в системі освіти в «Авести» або академії Гунда-Шапур. Обов'язковими напрямками початкової освіти були читання й письмо, арифметика й наука про зірки, військова майстерність, релігія, музика. На основі документів автор статті визначає, що бактрійці використовували *метод усного викладу матеріалу* (читання текстів та вказівок «Авести» напам'ять (повчальна легенда, порада, повчання, пісня); *практичний метод* – для закріплення набутих знань ставилися спеціальні завдання («повторення» співу (двічі на день), виразне читання, відповіді на запитання за текстами «Авести» Хранителів серця, Банди, Занда (розділ, параграф) а також інші різновиди (вправа, робота, узагальнення, самонавчання); сюди входили використання військової зброї, їзда верхи, боротьба, читання віршів та спів релігійних гімнів, гра на музичних інструментах, ораторське мистецтво, малювання, прикраса столу, зустріч гостей, гра в шахи та нарди, приготування напоїв, обслуговування за лаштунками та багато іншого; *наочний метод*, де Барсамові палички використовувалися як наочні посібники (в арифметичних обчисленнях, у навчанні астрономії панував показ і спостереження за небесними об'єктами, мистецтвом, музичними інструментами, творами мистецтва, архітектурними спорудами, наскальними малюнками тощо при вивченні); *метод самоосвіти* для постановки та імпровізації голосу й звукового апарату, діти самостійно вивчали «кірот» і ораторське мистецтво в спеціальних кімнатах, спускаючись до звучання тембру, що відповідав законам акустики в каплиці, де було передбачено підйоми та падіння. Автор статті показує, як дорослі учні, наслідуючи своїх наставників, окремі частини «Авести»

⁷ ©Цебрій І. В. «Авестійська мудрість» як дидактичний матеріал для навчання дітей стародавнього сходу
DOI: 10.34142/2312-1548.2021.57.07

тримали в таємниці. Автор статті доводить, що те, що частини священної книги зороастризму «Авести» збереглися до наших днів, пов'язано з освіченими людьми, які запам'ятовували і тримали в пам'яті ці частини. Це підтверджується текстами самої Авести, котра базувалася на законі первісного походження, що згадується, втілюється, вимовляється, виконується, підтримується, практикується, поклоняється, втілює їхній змінений світ. Духовність світу «Авести» заслуговує на вивчення.

Ключові слова: стародавня Бактрія, отошкада, Авеста, дидактичний матеріал, самоосвіта, мудрець, наставник.

The article is devoted to the analysis of the educational process in the settlements of Ancient Bactria, determining the importance of the Zoroastrian temple in the cultural and educational life of society, the methodology of teaching sages, teachers and mentors of the younger generation. Thanks to the analysis of the «Avesta» and other didactic literature of the ancient era, we can reproduce the components of the educational process in the family and primary school. The author of the article argues that the Bactrian tradition in ancient times introduced virtually unknown forms of education in human history, including the doctrine of unquestioning subordination and prohibitions for Zoroastrians in the education system in the «Avesta» or Gunda-Shapur Academy. Compulsory areas of primary education were reading and writing, arithmetic and the science of the stars, martial arts, religion, music. Based on the documents, the author of the article determines that the Bactrians used the method of oral presentation of the material (reading texts and instructions «Avesta» by heart) (instructive legend, advice, teachings, song), a practical method - to consolidate acquired knowledge singing (twice a day), expressive reading, answers to questions on the texts of «Avesta» Guardians of the Heart, Gangs, Zanda (section, paragraph) and other varieties (exercise, work, generalization, self-study), these included the use of military weapons, horseback riding, wrestling, reading poetry and singing hymns, playing musical instruments, public speaking, drawing, table decoration, meeting guests, playing chess and backgammon, making drinks, serving backstage and more, a visual method of using Bars as visual aids (in arithmetic calculations, in the teaching of astronomy dominated by the display and observation of celestial objects, art, musical instruments and, works of art, architectural structures, rock paintings, etc. in the study); method of self-education for staging and improvisation of voice and sound apparatus, children independently studied kirot and oratory in special rooms, descending to the sound of the timbre, which corresponded to the laws of acoustics in the chapel, where there were ups and downs. The author of the article shows how adult students, imitating their mentors, kept certain parts of the «Avesta» a secret. The author of the article proves that the fact that parts of the sacred book of Zoroastrianism «Avesta» have survived to this day is due to educated people who memorized and remembered these parts. This is confirmed by the texts of the «Avesta» itself, which was based on the law of primordial origin, which is mentioned, embodied, pronounced, performed, maintained, practiced, worshiped, embodies their changed world. The spirituality of the «Avesta» world deserves to be studied.

Keywords: ancient Bactria, retribution, Avesta, didactic material, self-education, sage, mentor.

Постановка проблеми. Вивчення проблеми виховання дітей в епоху давніх культур є сьогодні нагальною необхідністю. Основи педагогіки сьогодення були закладені традиціями різних народів і мають стародавні витoki. Звернення до них на сучасному етапі означає відновлення найціннішого, набутого національною культурою в ході унікального розвитку – генези традиційної культури, де пріоритетами були моральність, духовність, і патріотичність минулого. Навчання дітей у давні епохи було не лише необхідністю, а й умовою цілісної еволюції людства. Навчання як складний і багатоаспектний процес знаходилося під впливом традицій того народу, де воно почалося. Ми не можемо стовідсотково відтворити всі особливості цього процесу в Стародавній Бактрії, бо його витoki йдуть із глибини тисячоліть, але спробуємо.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Зважаючи на те, що наші пращури слов'яни є представниками індоєвропейської групи народів, давні традиції навчання дітей і підлітків у Стародавній Бактрії мають багато спільного зі слов'янськими. Проблемою дослідження культуротворчої місії давніх бактрійських отошкад (храмів) займалися К. Абдуллаєв (2010) та І. Джаббаров (1999). Взаємодія текстів «Авести» з навчально-виховним процесом у бактрійській школі, значення дастурів і мобедів у вихованні духовної молоді носія бактрійської культури, аналізували А. Макам-Тарджимаси (2001), О. Чунакова, І. Цебрій (2014-2015).

Незважаючи на чималу кількість публікацій з означеної проблематики, на сучасному етапі немає таких, що б усебічно висвітили роль харбедів, мобедів і дастурів (мудреців, учителів і наставників) у навчанні й вихованні дітей давньої Бактрії на зорі архаїчної її культури та проаналізували методики, застосовувані наставниками в навчально-виховному процесі.

Мета статті – відтворити навчально-виховний процес в Стародавній Бактрії через аналіз «Авести» та іншої дидактичної літератури, розкрити роль мобедів, харбедів й дастурів у вихованні молодого покоління.

Виклад основного матеріалу. Отже, великої уваги навчанню дітей у давній Бактрії стали приділяти зороастрійці. Ще з V століття до н.е, після прийняття в Ірані, Моравауннахрі та Хорасані зороастризму, який ґрунтувався на вірі в єдиного Творця, в селах і містах почалася будівля спеціальних храмів – отошкад, із вівтарем для молитов головному асуру – Ахуру Мазді. Отошкада вибудовувалася найчастіше на просторах площах окраїн міста. Вона містила понад сто кімнат, що звалися худжрами, залк (толор), читальню, книгосховище та спеціальні кімнати для співу. У читальні наставники навчали дітей грамоті на основі прочитання частини «Авести», котра звалася «Віспарад». Її вчили читати з особливою ритмікою й постійними наголосами, в кімнатах для хорového співу («Го») виконували гімни пророка Заратустри. Їх всього п'ять – Гата «Ахунавайті», Гата

«Уштавайті», Гата «Спента-Манью», Гата «Вохукхшатхра» і Гата «Вахиштоїшти». «Гати» – це частина Авести, авторство якої ніколи ніхто не ставилося під сумнів. Кожна з Гат мала свій розмір, ритм і значення.

Свого часу вчений І. Джаббаров (1999) наголошував на тому, що храми, які віднайшли через археологічні розвідки під керівництвом С. Толстова в руїнах Тупрак-кала в Хорезмі, склалися із декількох частин. У центрі цих будов знаходилася прямокутна споруда, оточена огорожею з колоподібним входом у середину. недалеко від храму також стояла вражаючої краси двоповерхова трикутна будова, в якій було більше ста кімнат. Тут і знайшли 140 документів, присвячених господарсько-адміністративним проблемам (письмова частина тексту була вирізана на дереві), 138 статуй усяких розмірів, зображення людей, (арфісток), птахів, тварин (Абдуллаєв, 2010, с. 39).

Отошкади (храми) займали провідне місце в суспільному й просвітницькому житті країни. Поряд з освітянськими спорудами тут знаходилися й медичні: сіхатгох (лікарня), дармонгох (поліклініка), аптека. Тут спостерігаємо також і судову палату, кімнати очільників вакса й голови релігійної общини.

У цьому місці знаходилися й дижнабішти – особливі канцелярії, де зберігалися документи різної тематики й релігійні книги. У численних екземплярах тут переписувалися «Оди» Зороастра, над текстами працювали кітобдори (зберігачі книг), авестознавці, мудреці (мобеди) рові та нокіли (епічні виконавці). В отошкадах проходили обряди-випробування (сідрапуші): кожному юному зороастрійцю по досягненню повноліття урочисто одягали пояс із бавовняних ниток (72 нитки, котрі точно відповідали кількості частин «Ясни») і тричі обгортали навколо його стану. Мобілізація підлітків в армію, прокладення каналів, організація різних свят теж було узгоджено з отошкадами. В отошкадах вирішувалися різноманітні політичні-громадські, суспільні й просвітницькі питання. Отошкади мали право давати поради правителям, маючи великий вплив на внутрішню та зовнішню політику держави.

Отошкади будувалися на пагорбах із сирцевої та обпаленої цегли з метою збереження від різних природних зруйнувань. Храми насамперед будувалися в найстародавніших містах – Термеіз, Балху, Мерві, Механі, Хутталіяні, Язді, Сеїстані тощо. Найкраще уцілили отошкади в містах Кома (Індія) та Ісфahanі (Іран). Сьогодні продовжує активно збирати віруючих найбільша й найгарніша отошкада в Язді. Академік А. Аскарів відносно недавно знайшов залишки давньої отошкади Сурхандар'ї, що розміром не поступалася яздівській (Джаббаров, 1999, с. 18).

У школах при отошкадах, котрі були фундаментом освітньої системи зороастрійців, поряд із книгами світського характеру зберігалися й використовувалися пізні копії Авести. Пізніше «Авесту» та інші книги освітнього значення систематизують і перекладають на мову Пехлеві та в

численних екземплярах розповсюдять на території всієї країни. У багатьох частинах «Авести» мова ведеться про перевагу освічених людей, які вміють читати й тлумачити те, що написано: «Хаома дає розумних дітей тим, хто має чисте тіло й помисли, той і народжує праведне потомство. Хаома посилає славу й мудрість тим, хто щодня вивчає наски (книги)» (Авесто, 2001). Це підтверджує ту гіпотезу, що в зороастрійців «Авеста» завжди була головним засобом засвоєння знань.

Аналіз рукописів зороастрійців, яку дійшли до нас на мові пехлеві (насамперед «Дадестон-і меног-і храд», в перекладі «Міркування розуму»), дозволяє відчувати думки зороастрійців стосовно виховання й навчання, поради наставника учню, мудреця – починаючому філософу; побачити детальні свідчення про систему й сам процес освіти, про вимоги, яких дотримувалися в ході виховання й навчання, обов'язки наставників та учнів.

У рукописній книзі «Андарз-і данаг мард» («Поради мудреця») досвідчений філософ звертається до сина, дає йому чіткі поради, навчає й наказує: «Сину мій! Будь безгрішним, щоб не відчувати докори й страху, будь вдячним, щоб стати найдостойнішим, будь розсудливим, щоб стати заможним. Будь щирим, щоб навколо тебе завжди було багато друзів. Відповідно до настанови й обов'язків, завжди будь слухняним для рідних, а також ніколи не сварися зі своїм наставником. До коханої дружини й дітей своїх стався якнайкраще, приділяй їм багато часу, розмовляй із ними, наставляй та навчай» (Авесто, 2001, с. 88). Як ми бачимо, батько родини мав насамперед давати поради (повчання), а потім уже навчати (майже шкільна освіта) своїх дітей. Наголошувалося, що в обов'язки сина входить спілкування з хорошими і розумними друзями, не красти, бути завжди щирим й уміти нести відповідальність за власні вчинки.

Початкова освіта в зороастрійців була фундаментом для всієї наступної будови й охоплювала дитячий вік від 7 до 15 років. До семи років дітей не навчали системно, а лише в усній формі знайомили з окремими канонами зороастризму. Уважалося, що до семи років діти ще не мають гріхів і звільнені від впливу Ахрімана (Злий дух, очільник сил зла, диявол, «князь темряви», супротивник Ахури Мазди і всього світлого, який за міфами народився як плід сумнівів Зірвана. З ним у вічній битві знаходиться Опента Манью – Святий дух; проте схильність людини до зла проявляється насамперед через гординю). Дитину, якій виповнилося сім років одягали в спеціальний одяг зі спеціальними святими ознаками. Панувала думка, що семилітня дитина самостійно може відрізнити добре від поганого, тому на неї вже покладалися певні обов'язки (Заратустра, 2008).

Про особливу увагу до процесу навчання й виховання дітей в Давній Бактрії свідчать такі слова: «О, Боже Ахуро Маздо! Ти дух свій утілив у всьому, розум дав і в тіло вдихнув життя. Діяння й навчання створив, щоб всі могли обрати свій шлях відповідно природі своїй» (Авесто, 2001, с. 111). Також знаходимо й інші рядки: «Навчання повинно бути головною опорою

життя. Кожного молодого хлопця треба виховувати так, щоб він насамперед перейняв манеру гарної поведінки, читання, а потім навчився писати й досяг найвищого рівня» (Авесто, 2001, с. 113).

Підсумком освіти бактрійців у стародавню епоху під дахом отошкади вважали досконале оволодіння сімома видами основних мистецтв. До таких належали: читання, письмо, верхова їзда, стрільба з лука, релігійні канони, читання з особливою виразністю (кіроат) і спів. Уміння писати й рахувати були найнижчою ланкою освіти. Найвищим рівнем початкової освіти вважалися ораторство й красномовність. Воїти (оратори) займали значніше становище в суспільстві, ніж писарі та каліграфи. Бактрійців, які досконало вміли лише читати та писати прирівнювали до ремісників. Ораторам часто робили кар'єру жерців чи навіть пророків зороастрійської релігії.

Для дітей давньої Бактрії передбачалося трудове й фізичне навчання, трудове та фізичне загартування (навіть у найжорстокішому сенсі цього слова), головною ціллю яких була військово-патріотична підготовка підростаючого покоління до захисту батьківщини та праці. Хлопців навчали боротьбі, догляду за худобою (конями, коровами, биками, козами, вівцями тощо), вмінню використовувати понад 50 видів зброї, верховій їзді і 32 напрямом ремесла. Цей факт свідчить про неперервність і спадковість родинної та початкової освіти, котрі мали провідне значення для розвитку й удосконалення моральності молоді (Абдуллаєв, 2010, с. 42).

Заслуговує на увагу й правильне визначення часу для засвоєння знань, виконання домашніх завдань і спочинку в структурі зороастрійської освіти: «Юнак повинен отримувати знання на початку дня й у кінці його, на початку й кінці ночі перебувати сповненим розуму, й нарешті, піднятися на такий рівень, щоб прославляти асурів, вимовляти на їх честь щирі слова і цим підвищувати свої знання. Юнак повинен гарно відпочивати в середині дня та ночі, а після відпочинку віддатися осягненню нових знань, щоб вивчити весь спадок мудреців минувшини» (Авесто, 2001, с. 114).

Кожний юнак, який отримав початкову освіту, мав дати присягу. Цікавою та змістовною на наш погляд є присяга учня, що міститься в «Авесті»: «З таким початком я до вас прийду, прославляючи вас, о Ахура Мазда, у діяннях добрих помислів разом із Ашою. У час, коли я буду заслужено володіти твоєю нагородою, тоді я, зростаючи в праведній силі, буду знаходитися в палкому пориванні до Щедрого» (Авесто, 2001, с. 90). А ось інший приклад: «Я твердо налаштований до виконання добрих справ і до розкаяння, я відвертаюся від усіх своїх гріхів. Я донесу всю чистоту моїх діянь, світло зберігаючи шість якостей моєї душі: силу думки, силу слова, силу справи, розсудливість, розум і мудрість (Авесто, 2001, с. 91).

Отже, в зороастрійській релігії давньої Бактрії широко вірили в силу знань і вважали, що колись в житті суспільства переможуть і ствердяться наука та мудрість. «Авеста» та «Настанови» свідчать, що стародавні бактрійці не лише дбали про народження здорового наступного покоління,

приділяли значну увагу його фізичному вихованню, а й намагалися вселити в нього повагу до науки та ремесл, бути духовно безгрішним і чистим, володіти визначними моральними якостями: «Дай мені, о Вогню, вірний сину Ахури Мазди, швидке заспокоєння, швидкий захист, швидкі здобутки життя, велике заспокоєння, великий захист, великі здобутки життя, гнучкість язика й мови, мудрість, святість, для душі освяти мене розумом великим, величним, стійким. А потім пошли відважність, твердість у ногах, неустрашимість, швидке пробудження й потому жвавість, неголодне потомство, правильний напрям у пахоті, головування на шанованих зборах, міцну чоловічу статуру, вправність у всьому, звільнення від злих пут, розумне міркування, що призведе до наповнення дому мого, мого села, мого міста, моєї країни та управління мною країною (Авесто, 2001, с. 90-91).

Бактрійці-наставники також приділяли значної уваги патріотичному, розумовому, моральному, статево-фізичному, трудовому навчанню та підприємництву, намагалися сформувати у молоді такі якості, як правдивість, людинолюбство, доброта: «Хлопця, який живе для добра, говорить лише правду, вірує в бога Ахуру Мазду, завжди праведного, котрий виступає стражем Аші, ми серцем поважаємо» (Авесто, 2001, с. 121). Таким чином, в «Авесті» урахувався не лише поважний вік людини, а насамперед її особистісні якості.

Бактрійська традиція в давні часи ввела й такі форми навчання, котрих майже не знала стародавня історія, в тому рахунку виховання беззаперечного підпорядкування та обмеження бажань у дітей в «Авесті» або структура навчання в Гунда-Шапурській академії. Це підтверджується тим фактом, що до семилітнього віку дитині дозволяли все, обмежень не існувало, та після закінчення цього терміну дитина могла послухатися лише тричі, на четвертий її чекала страта. Така жорстокість була зворотним боком ідеї чистоти, викладеній в «Авесті». Дитина, яка нездатна засвоїти з трьох разів вимогу коритися старшим, вважалася «нечистою», неповноцінною, а все «нечисте» було для зороастрійців породженням Зла Ангро Маньюса й повинно було пройти «очищення» через матеріальне знищення або через вогонь (Цебрій, 2014, с. 203).

Обов'язковими напрямками початкової освіти вважалися: вміння читати, писати й рахувати, знати науку про зірки (арифметика, астрономія), мати військові вправності, бути релігійним, знати музику. Давні бактрійці використовували такі методи навчання:

– метод усного викладу матеріалу. Тексти «Авести» й настанови викладалися харбедами й дастурами усно по пам'яті. Жанри викладу текстів: легенда, сказання, порада, настанова, пісня. Давалися спеціальні завдання для закріплення отриманих знань. Був обов'язковим «повторний» спів (два рази в день), виразне читання, розповідь напам'ять патронів, бандів, зандів (розділів, параграфів) відповідей на питання по текстам «Авести»;

– наочні методи. Зокрема, у викладанні рахунку (арифметики) наочним обладнанням виступали барсамові палички, в навчанні астрономії – показ і спостереження за небесними тілами, у вивченні мистецтва наочністю виступали музичні інструменти, твори мистецтва, архітектурні споруди, наскельні малюнки тощо;

– практичні методи. З метою закріплення отриманих знань, словесних і наочних методів у процесі навчання застосовувалися й практичні методи (вправи, завдання, узагальнення, самоосвіта). До них належать – застосування військової зброї, верхову їзду, боротьбу, читання віршів і співання релігійних гімнів, гру на музичних інструментах, ораторство, малювання, оформлення столу, зустріч гостей, гра в шахи й нарди, готування напоїв, служба в отошкаді, і багато інших візитів і зустрічей. Повторення й закріплення отриманих знань здійснювали шляхом спілкування (бесіди), аналізували рівень виконаного практичного завдання;

– самоосвіта. Частини «Авести» – «Гохі» і «Яшти» вивчали напам'ять у якості самоосвіти, особлива увага під час читання приділялась вимові, розвиткові усної мови. Тих, кого навчали з метою постановки й удосконалення голосового й звукового апарату, самостійно вивчали «кіроат» та ораторське мистецтво в спеціальних приміщеннях, що забезпечувало коливання, звучання голосу, побудованих з урахуванням правил акустики в каплицях. Певні розділи «Авести» жерці зберігали в таємниці. Те, що частини «Авести», священної книги зороастризма, збереглися до наших днів, заслуга тих, хто вчив напам'ять і зберігав у пам'яті ці частини. Це підтверджується й самою «Авестою»: «Ставута ми визнаємо й шануємо, які суть закони Первинного Буття, згадувані, втілювані, промовляємі, виконувані, підтримувані, практиковані, виконувані в поклонінні, що втілюють своєю волею Перетворений Світ» (Авесто, 2001, с. 123).

Таке розуміння можна розглядати як свідчення про застосування форм самоосвіти на початку процесу навчання. Не викликає сумнівів, що погляди й переконання бактрійців про навчання й освіту дітей, їх методи, дидактичні поради й практичні настанови мають сьогодні стати прикладом для наслідування й застосування у вихованні.

Висновки. Таким чином, виховання й навчання в давній Бактрії на основі авестійської мудрості, релігійності та дидактичної літератури віддаленої епохи дають можливість зробити висновок, що проблема підготовки молодого покоління до наступного життя (виховання духовності, моральності, патріотизму, релігійності, правдивості, поваги до знань, усвідомлення необхідності самоосвіти тощо) була найпріоритетнішою в тому суспільстві. Провідну роль у цьому відігравали стародавні бактрійські храми (отошкади), що були водночас школами та бібліотеками, культурно-просвітницькими центрами, охоронцями для передачі та поглиблення давніх традицій азійських народів. Варта уваги й

методика навчально-виховного процесу в отошкадах, що поєднала в собі словесні, наочні й практичні методи, а також спрямовувала кожного освіченого юнака до самоосвіти.

Перспективи подальших досліджень. Ця проблема багатогранна й не вичерпується існуючими на сьогоднішній день працями. Перспективними в її подальшому розвитку вважаємо: 1) виявлення спільних і відмінних виховних традицій у іранських і слов'янських народів у стародавні часи; 2) дослідження особливостей трудового виховання юнаків у давній Бактрії; 3) вивчення основ початкової музичної освіти в бактрійських отошкадах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Абдуллаев, К. (2010) Особенности воспитания и образования у зороастрийцев. *Узбекистан*, 6, 38-45.
- Авесто (2001). Тарихий-адабий ёдгорлик; пер. А. Макам-Тарджимаси. Ташкент: Sharq.
- Заратустра. Учение огня. Гаты и молитвы (2008). Отримано з: <https://www.livelib.ru/book/1000121435-uchenie-ognya-gaty-i-molitvy-zaratustra>
- Джаббаров, И. (1999) Античные отошкада в Тупрак-кала. *Узбекистан*. 2, 15-22.
- Цебрій, І.В. (2014) Навчання у стародавній Бактрії: історіографія та перспективні напрями вивчення проблеми. *Педагогічні науки*, 61-62, 201-207, Полтава: ПНПУ.
- Цебрій, І.В. (2015). Творець найкласичнішої стародавньої деспотії: штрихи до портрета Дарія І. *Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання*, 4, 29-37. Полтава: ПНПУ.
- Цебрій, І. (2015) Поєднання зороастрійських традицій та ісламу в творчій спадщині Абулкасіма Фірдоусі. *Філософські обрії*. Київ-Полтава. 96-105.
- Чунакова О.М. (Ред.). (1998) *Зороастрийские тексты*. Отримано з: <https://www.twirpx.com/file/2030131/>.

REFERENCES

- Abdullaev, K. (2010) Osobennosty vospitaniya u obrazovaniya u zoroastriyitsev [Features of upbringing and education in Zoroastrians] *Uzbekystan. [Uzbekistan]*, 6, 38-45 [in Russian].
- Avesto (2001). Tarykhyu-adabyu edhorlyk; per. A. Makam-Tardzhymasy. [Tarihiy-adabiy yodgorlik; lane A. Makam-Tarjimasi.] *Tadzhikystan: Shar-matbaa kontserny. Tashkent: Sharq.* [in Russian]
- Chunakova O.M. (Red.). (1998) *Zoroastriyskiye teksty [Zoroastrian texts]* Retrieved from: <https://www.twirpx.com/file/2030131/> [in Russian].

- Dzhabbarov, Y. (1999) Antychnye otoshkada v Tuprak-kala [Antique backfill in Tuprak-Kala] *Uzbekystan [Uzbekistan]*, 2, 15-22. [in Russian].
- Tsebriy, I.V. (2014) Navchannya u starodavniy Baktriyi: istoriohografiya ta perspektyvni napryamy vyvchennya problemy [Education in ancient Bactria: historiography and promising areas of study] *Pedahohichni nauky*, 61-62, 201-207). Poltava: PNP. [in Ukrainian].
- Tsebriy, I.V. (2015). Tvorets' nayklasychnishoyi starodavn'oyi despotiyi: shtrykhy do portreta Dariya I. [Creator of the most classical ancient despotism: touches to the portrait of Darius I.] *Aktual'ni pytannya vsesvitn'oyi istoriyi ta metodyka yikh vykladannya [Current issues of world history and methods of teaching them]*, 4, 29-37. Poltava : PNP. [in Ukrainian].
- Tsebriy, I. (2015) Poyednannya zoroastriys'kykh tradytsiy ta islamu v tvorchiy spadshchyni Abulkasyma Firdousi [Combining Zoroastrian traditions and Islam in the creative heritage of Abulkasim Firdousi] *Filosofs'ki obryi. [Philosophical horizons]* Kyiv-Poltava, 96-105. [in Ukrainian].
- Zaratustra. (2008). *Uchenye ohnya. Haty y molytvy [The teaching of fire. Ghats and prayers]*. Retrieved from: <https://www.livelib.ru/book/1000121435-uchenie-ognya-gaty-i-molitvy-zaratustra> [in Russian].
- Zaratustra. (2008). *Uchenye ohnya. Haty y molytvy [The teaching of fire. Ghats and prayers]*. Retrieved from: <https://www.livelib.ru/book/1000121435-uchenie-ognya-gaty-i-molitvy-zaratustra> [in Russian].

Цебрій Ірина Василівна

професор кафедри музичного мистецтва та хореографії
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
вул. Ковалю, 3, м. Полтава,
36014
Тел. +38(050) 66 100 66
ORCID ID 0000-0003-0844-4004
e-mail: irynaz1958@gmail.com

Tsebriy Iryna

Professor of the Department of Musical Arts and
Choreography
Taras Shevchenko Luhansk National University
street Kovalya, 3, Poltava,
36014
Tel. +38 (050) 66 100 66
ORCID ID 0000-0003-0844-4004
e-mail: irynaz1958@gmail.com